

Väddö

Område: 03:1 Väddö kyrka, Ortala

Socken: Väddö

Karta: Ek karta 12 J 1d

Slagord: Kyrka, fornlämningar, bruksmiljö, bebyggelse, landskap

Historik

Väddö socken omnämns för första gången i de skriftliga källorna 1314. De vodho. Väddö har föreslagits innehålla ordstammen i det fornsvenska verbet vedha, jaga, fiska. Det kan även betyda skogsön. Ved (fornsv vid her, ved skog) uttalas på Väddö vödd. Namnets genuina uttal är Vödde (Calissendorff 1986).

Väddö, Häverö och Singö socknar utgjorde ett skeppslag som ingick i Roden (se sid 35 del 1). Byarna i Väddö socken är i många fall mycket stora. Ortala by är fö den största byn, 8 1/2 mantal, inom den nuvarande kommunens gränser.

Väddö socken hade länge ett betydelsefullt läge efter som vägen till Åland och Finland gick genom socknen först till gamla Grisslehamn och därefter 1755 till nuvarande Grisslehamn.

Topografi

Väddö socken består av en fastlands- och en ödel. Från Singö i norr till Björköfjärden i söder går en förkastning. Genom strandförskjutningen, som i relativt stor utsträckning beror på landhöjningen, har Björkö, som tidigare utgjorde en ö, vuxit samman med Väddö. När havet stod 15 meter högre hade landskapet ett annat utseende. Ödelen av Väddö var exempelvis betydligt mindre (se karta del 1 sid 61).

Berggrunden utgörs i vissa områden av en leptit i vilken järnmalm påträffats t ex vid Gåsvik. På utsidan av Väddö vid Nothamn finns urkalksten. I Mälby bröts tidigare (under slutet av 1800-talet) både järnmalm och svavelkis. Där finns ett tjugotal hål upptagna i en ljusgrå, jämnkornig leptit, som genomsätts av stora pegmatitgångar. Pegmatit med mineralen fältspat, kvarts och glimmer finns också vid Kasberget och Telemastberget. Fältspatsbrott har fö förekommit vid Nothamn. Fältspat och kvarts används för tillverkning av glas och porslin.

Urkalkstenen bröts både för kalkbränning och i järnhanteringen. Skebo bruk hämtade t ex tidvis kalk från Väddö.

Den högsta punkten utgörs av Kasberget mellan Södersund och Senneby (cirka 50 m ö h). NO om Senneby förekommer svallgrus som samlats i ryggar, vilka kan påminna om rullstensåsar.

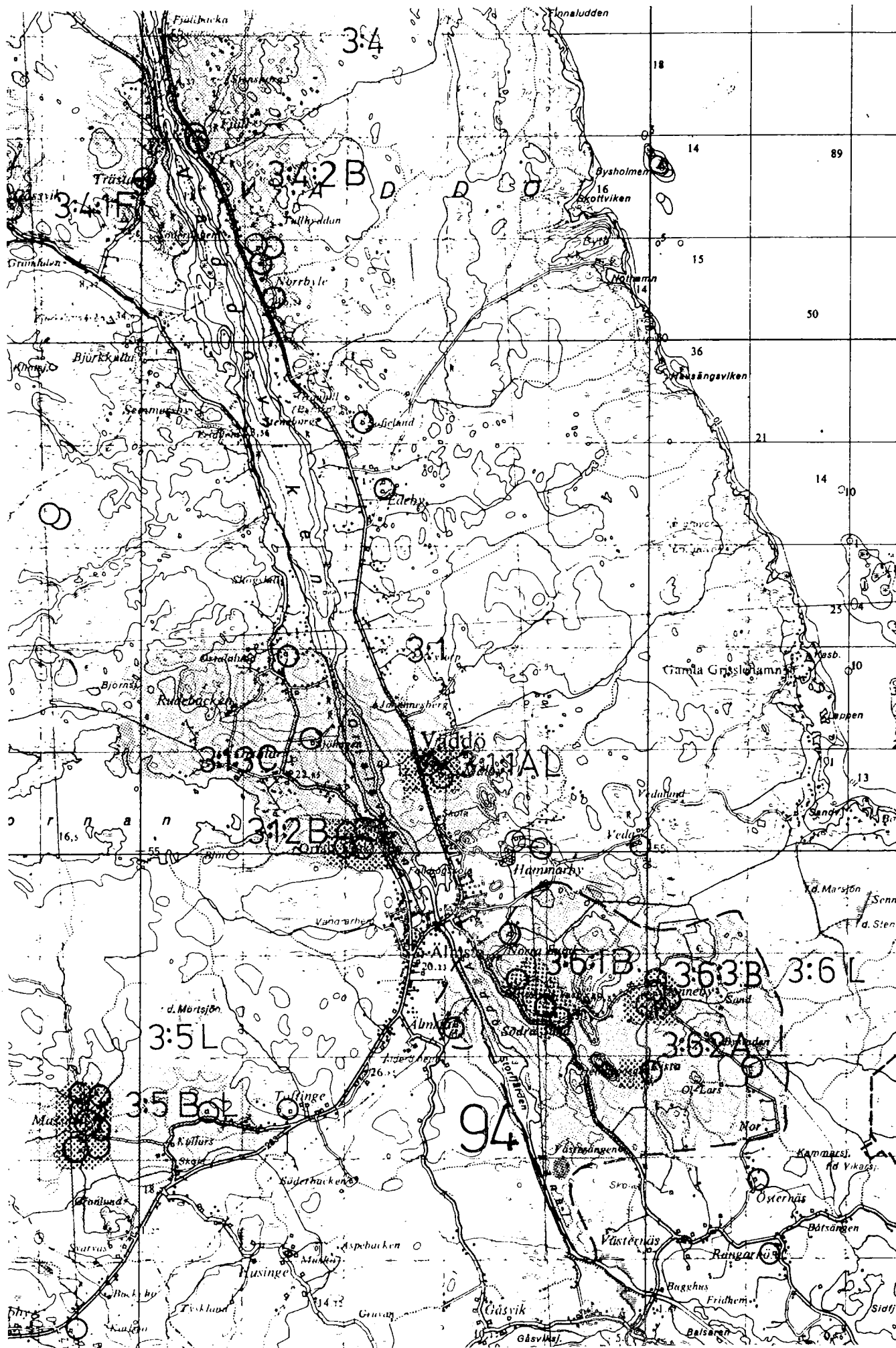
Svämlera förekommer söder om Mälby vid kyrkan. Genom förekomsten av ordovicisk kalksten som är yngre än urkalkstenen (denna kalksten förekommer i Bottenhavet) har inlandsisen transporterat och malt sönder kalkstenen till en finkornig lera som visserligen är stenig men också synnerligen bördig. Förekomsten av kalksten har medfört att floran är mycket orchidérik.

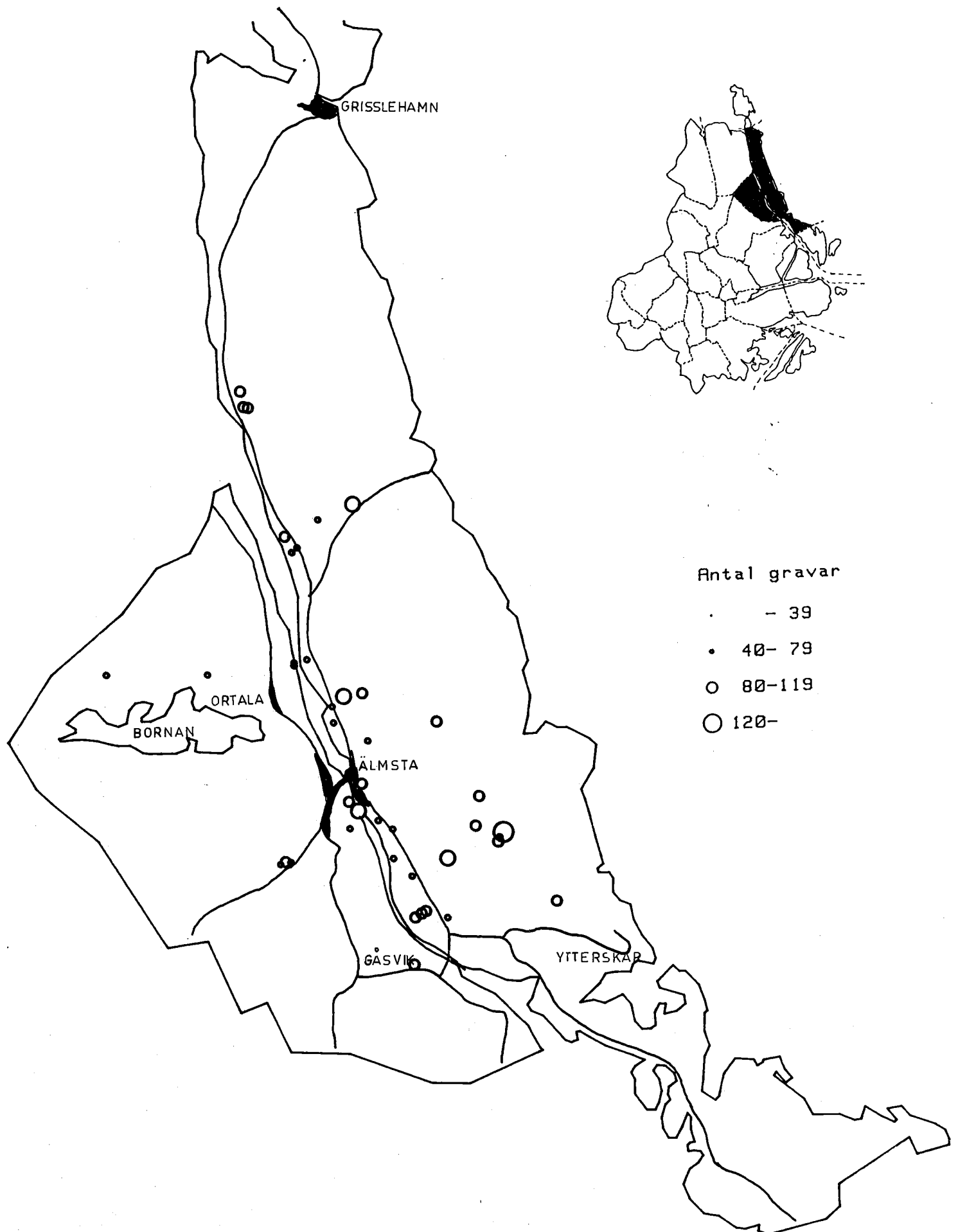
03:1:1 L A

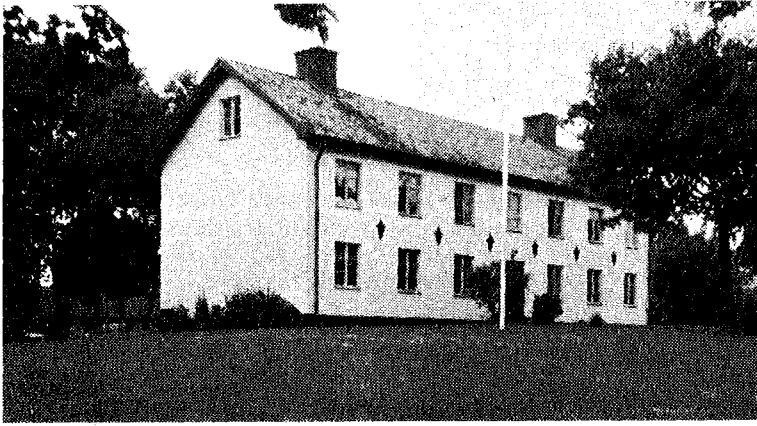
Väddö kyrka

Väster om den nuvarande kyrkan på samma kyrkogård låg fram till 1840 en medeltida kyrka, troligen uppförd under 1300-talet. När församlingen vuxit ur sin kyrka mot slutet av 1700-talet började flera förslag till ombyggnad ta form. 1839 hade konduktören J Hawerman utfört ritningen till en ny kyrka. Den gamla revs 1840–42 och en ny uppfördes något längre österut. Kyrkan är orienterad i nord-sydlig riktning, vilket är mindre vanligt. Mitt på den östra långsidan uppfördes sakristian samt ett torn mitt på den västra. Som en följd av ett åsknedslag år 1872 förstördes kyrkan av en eldsvåda. Murarna stod dock kvar och återuppbyggnaden utfördes efter en ritning av arkitekten Frans Lindskog. Väddö kyrka är en av norra Roslagens största kyrkor.

1719 brändes klockstapeln och prästgården av rysarna. En ny prästgård av timmer uppfördes 1782–1784 SO om kyrkan. Till prästgården hörde 5 torp, de s k prästtorpen. Vid kyrkan ligger även sockenstugan. Ö om kyrkan på en markerad terrassrygg ligger ett gravfält från y jäå (raå 5) bestående av 90 runda stensättningar, benämnt Stapelhamnen. Något längre österut på Mälby mark ligger ytterligare ett gravfält (raå 6) på krönet och södra delen av en moränrygg. Gravfältet består av 1 hög och 34 runda stensättningar. Mälby (1719) (1719) har även kallats kyrkbyn. V om vägen till Grisslehamn

Ortala bruk

Huvudbyggnaden byggdes 1864 och arbetarbostaden i mitten av 1800-talet. Kvarnen byggd 1747, smedsbostaden, handelsboden och inspektorsbostaden hör även till denna välbevarade miljö. Det ståtliga kolhuset uppfördes 1789 av C. Arfwedsson som var gift med C. von Langenberg (initialerna på kolhuset). I slutet av 1870-talet lades bruket ned (se även del 1 sid 85).

03:1:3 C L

1641 då den geometriska jordeboken över byn upprättades omfattade *Ortala by* 14 gårdar. Ortala utgjorde en gång den största byn i det som nu bildar Norrtälje kommun (se del 1 sid 66). 12 gårdar låg i byn och 2 i det dåtida Lund.

Väddö och Häverö skeppslags tingshus fanns i Ortala med fram till 1917 då det flyttades till Väddö folkhögskolas tomt i Hammarby. Vid Sjöheden är två gravfält från järnåldern (raä 65,66) belägna. Det första består av 14 runda stensättningar och det andra av 5 rektangulära och 9 runda stensättningar. Öster om gravfältet nr 65 i slutningen finns 4 terrasser av ålderdomlig karaktär. Söder om gravfältet cirka 40 meter väster om Ortalaviken står en runsten (U593) där namnet Ulftalum som senare blev Ortala står att läsa (se Calissendorff 1986).

Bebyggelsen vid Sjöheden och Tolvmansgården, där tingshuset en gång stod, bör särskilt nämnas. Tolvmansgården är en tvåvåningsbyggnad med sexdelad plan, uppförd 1867, som tillsammans med ett flertal ekonomibyggnader utgör en värdefull miljö.

Motivering

Kyrkan med omgivande bebyggelse, fornlämningar och det öppna landskapet ned mot Ortalaviken bildar en värdefull miljö där fornlämningarna vittnar om en lång bebyggelseutveckling. Ortala bruks bebyggelse har stora värden, där de bevarade

byggnaderna visar på brukets organisation. För att denna bild skall kunna bevaras krävs att samtliga byggnader bibehålls. Ortala med gravfält, runsten och bebyggelse har en lång bebyggelseutveckling. Området är på vissa ställen tätt bebyggt medan landskapet vid Sjöheden fortfarande är öppet. Bebyggelsen är delvis av stort kulturhistoriskt värde.

Område: 03:2 Byholma

Socken: Väddö

Karta: Ek karta 12 J 3d

Slagord: Bymiljö

03:2 C

Historik

Byholma eller *Byholma* räknades ursprungligen till Häverö socken. Med anledning av Ålandstrafiken hade byn, enligt ett brev från Johan III 1584, blivit lagd i färjelag med Väddö. Byn bestod av 5 gårdar. Den brändes av ryssarna 1719 med undantag av en gård.

Topografi

Byn låg tidigare på en ö skild från Väddölandet, den anlades på en höjd vid vad som kallades Sundet, som en gång delade ön i två delar. Norr om byn på Högerberget har det funnits en vårdkase. Den odlade marken ligger huvudsakligen söder om byn men även i nordost är marken uppodlad. I öster, på Byholmahalvön, ligger Skatudden som är en östlig utpost mot Ålands hav. Uddens läge gör att den på hösten passeras av sträckande fåglar på väg mot Finland.

Byn har haft ett varierat näringsfång där fisket utgjort en viktig beståndsdel. Sjöbodar fanns vid Marviken. Förutsättningarna för jordbruk har varit förhållandevis ringa. Ett varierat näringsfång har därför här liksom i den övriga skärgården varit av betydelse.

Några äldre mångårdsbyggnader samt uthus är fortfarande bevarade i byn som för övrigt även har tillskott av varierat slag. Byn ger dock ett ursprungligt intryck till vilket bl a uthusen bidrar.

Motivering

Byholma är delvis bevarat och ger fortfarande en bild av hur en skärgårdsby med varierat näringsfång var organiserad.

Område: 03:3 Grisslehamn

Socken: Väddö

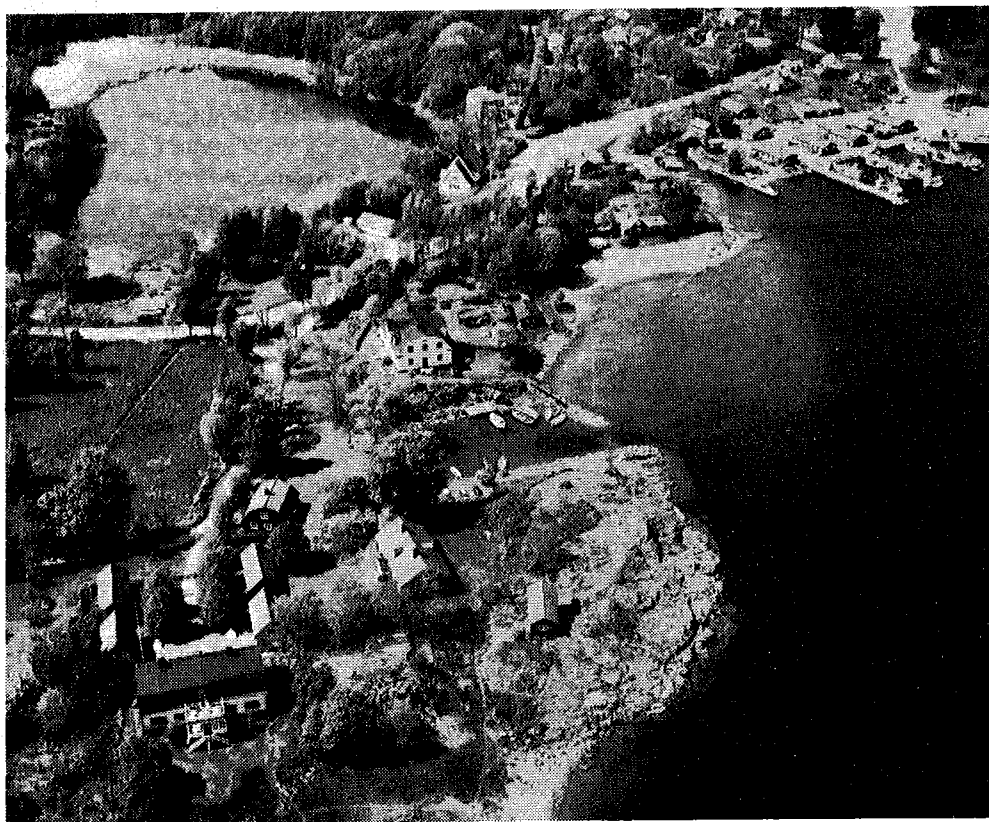
Karta: Ek karta:12 J 3 d

Slagord: Bebyggelse, landskap

03:3 A

Historik

Redan på medeltiden omnämns trafiken från Roslagskusten till Finland i olika skrifter. Bönderna

Grisslehamn, med posthuset i förgrunden

längs kusten hade skyldighet att forsla personer och så småningom post över havet. F V Radloff skrev år 1804: "Väddö socken, som är skyldig att överföra såväl posten som de resande, håller för detta ändamål sex större båtar och en mindre. Hemmanen är indelade i 21 rotar, hvardera om fattande fyra mantal, som ställa åtta man till förfo-gande för öfverresan." Postföringen utfördes med egna båtar och med eget folk.

Två år efter postverkets tillkomst, år 1636, bestämdes att post skulle avgå från Stockholm till Finland via *Grisslehamn*. Vid Gamla Grisslehamn, som låg på Väddös östra sida, i jämnhöjd med kyrkan, fanns nämligen redan ett posthus och ett gästgiveri.

När ryssarna hemsökte den svenska kusten 1719 brände de även ned byggnaderna i Grisslehamn. Bönderna avbröt postförbindelserna över havet och återupptog dem inte förrän två år senare. Byggnaderna vid Gamla Grisslehamn återuppbyggdes men brann ned på nytt år 1754. I samband med detta flyttades postföringen till det nuvarande Grisslehamn. Ett skäl var att sjövägen därifrån var kortare till Åland. Det nya posthuset stod färdigt 1756.

Posthuset, vars arkitekt är Carl Fredrik Adelcrantz, är en envånings gul putsad byggnad med brutet tak. Gårdsplanen i väst omramas i norr och

söder av flygelbyggnader i sten och två i trä som utgjordes av vagnshus och bod. Huvudbyggnaden var både avsedd som post- och vårdshus. Det hade postkontor, bostad för postmästaren, vårdshus samt rum för resande.

Norr om posthuset ligger det gamla tullförvaltare-bostället ritat av A N Edelcrantz 1812. Huset är timrat och försett med rödmålad lockpanel.

Vaktstugan, som är belägen nere vid posthamnen vid uppfartsvägen till posthuset flyttades 1864 från Fogdö, där den utgjort en mangårdsbyggnad på Norrgården på Fogdön i Singö socken.

Mot slutet av 1700-talet befarade man invasion från öster mot den svenska kusten, vilket medförde att gränsposteringar uppfördes på platser, som av strategiska skäl bedömdes som viktiga. Vid freden med Ryssland 1809 avträdde Finland och Åland. Riksgränsen drogs i Ålands hav, vilket gjorde Grisslehamns läge utsatt. En kasern för gränsposteringar uppfördes därför väster om posthamnen 1811. Militärpostställen reglerades genom normalritningar 1786, 1799 och 1800 av A Sillén, 1810 och 1819 av A P Boman. Den senare signerade en ritning över kasernens placering söder om posthuset.

Kasernen är byggd av gult putsat tegel i två våningar under ett brutet plåttak. Gavlarna har pilastrar

och blindfönster, långsidorna har frontespiser med markerade gavelmönster. Borgen som huset kallades blev pensionat på 1900-talet. På landsvägens södra sida ligger en rödmålad knuttimrad byggnad som kallas Annexet, eftersom det användes som sådant under pensionatstiden. Byggnaden är troligen uppförd på 1850-talet. På samma tomt ligger en f d smedja.

Söder om samhället på en bergshöjd som kallas Utsikten låg tidigare den optiska telegrafen. Nere vid den nuvarande hamnen finns flera välbevarade fiskebodas.

Namnet Grisslehamn förknippas framför allt med Albert Engström som 1900 köpte grannfastigheten till posthuset, Augustberg. Han ritade med hjälp av sin elev Carl Hagsten en atelje 1906 på klippuden mot havet och bosatte sig i Augustberg. Ateljen, som har en vitmålad fasad mot havet för att tjäna som sjömärke, är numera byggnadsminne liksom posthuset, Borgen eller kasernen, tullmästarbostaden och tullvaktarstugan.

Motivering

Grisslehamn utgör ett exempel på en tidigare viktig gränspostering vid Ålands hav. Byggnader, som vittnar om denna strategiska funktion samt om den unika postföringen till Finland från Stockholm, är talrika. Miljön är mycket välbevarad och av stort kulturhistoriskt intresse.

Område: 03:4 Trästa, Norr- och Söderfjäll, Norrbyle

Socken: Häverö, Vaddö

Karta: Ek kart 12 J 2c-2d

Slagord: Fornlämningar och byar

03:4 L B

Historik

Trästa bestod av fyra hemman, Norrfjäll (Ydra Faelle 1409) av fyra hemman, Söderfjäll av 3 samt Norrbyle av 2 hemman.

3:4:1 F

I Häverö socken på fastlandet väster om Vaddö ligger *Trästa*, byn har färjeförbindelse med Vaddö. Byn har ett för dessa trakter mycket stort gravfält från y jäå (raå 94) bestående av 155 fornlämningar, mestadels runda stensättningar men även högar, några rektangulära stensättningar samt en skeppsättning. Gravfältet är beläget på en hållbunden moränrygg som sedan länge varit betesmark. Söder om detta gravfält finns ytterligare ett betydligt mindre gravfält (raå 96).

Det stora gravfältet hade ett läge vid farleden som dels gick mot nordväst genom den nuvarande Gässvikssjön och Utsundssjön i Häverö socken mot Saltsjön dels norrut innanför Vaddö.

På Vaddös östra sida ligger Norrfjäll med gravfältet (raå 17a och b) och Söderfjäll med gravfälten (raå 17 och 18). Samtliga gravfält är belägna på kuperade moränhöjder. De består av 21, 20 och 27 fornlämningar med högar och runda stensättningar och härrör sannolikt från y jäå. Gravfälten motsvarar den ungefärliga storleken för Vaddö socken där medelstorleken utgörs av 25 gravar per gravfält.

Den lättbrukade sand- och moränjorden har dragit till sig bebyggelsen.

3:4:2 L B

I *Norrfjälls* by är tomterna grupperade i rad efter landsvägen i nord-sydlig riktning. *Söderfjäll* däremot ligger på en moränhöjd i söderläge med gårdarna grupperade i öst-västlig riktning. *Norrbyle* ligger söder om den föregående byn, en gång på Edeby rågång "inom dess rå och rör".

Öster om byarna utbreder sig vidsträckt skogsarealer. I början av 1900-talet var åkerarealen 79 respektive 52 hektar för Norr- och Söderfjälls byar, skogsarealen var 541 respektive 483 hektar. I Uppland betyder Fjäll bl a skogsskifte som ligger långt från huvudgården eller utjord på skogsområde, äng eller hage en bit från byn.

Den sydligaste gården i Norrfjäll är märklig eftersom den utgör ett representativt exempel på den götiska gårdstypen som numera är mindre vanlig. Gården består av en i det närmaste slutet fyrkant med en strikt uppdelning i man- och fägård. Tillträde till gården sker genom ett portluder. Man- och fägårderna har skilts genom ett staket. Ladugårdslängan i söder saknas numera (för ytterligare beskrivning se del 1 sid 39).

En gård norr om den föregående hade en mangårdsbyggnad identisk med föregående gårds, sannolikt uppförd av samma byggmästare. Till denna gård hör en ålderdomlig uthuslänga.

Även i Söderfjäll och Norrbyle finns exempel på äldre mangårdsbyggnader och uthus. Uthusen utgör en viktig beståndsdel i miljön.

Motivering

Gravfältet i Trästa är anmärkningsvärt genom sin storlek. Byarna på Vaddövikens östra sida med gravfält visar på en långvarig bebyggelseutveckling. Den södra gården i Norrfjäll utgör dessutom exempel på en numera sällsynt gårdsutformning.

Område: 03:5 Massum
Socken: Vaddö
Karta: Ek karta 12 J O c
Slagord: Bebyggelse, landskap

03:5 B L

Historik

Massum bestod av 6 hemman på 1600-talet och tillhörde således de stora skärgårdsbyarna (se del 1 sid 66), som omtalas i den inledande beskrivningen.

Massums by ligger på en höjd i söderläge med åkermarken i öst och skogsmarken norr och väster om byn. Byn ligger väl synlig i landskapet med bebyggelsen samlad, den saknar gravfält. Bebyggelsen är i huvudsak belägen på samma plats som den geometriska jordeboken från 1641 utvisar.

Söder om byn längs ån fanns det tidigare starrängar som delvis utgjorde vidsträckta översvåmningsområden. I slutet av 1800-talet, då siffror finns tillgängliga, kan man se att ångsarealen var stor i förhållande till åkerarealen. Relationen utgjorde 109 åker/254 ha äng. Så småningom dikades och plöjdes starrängarna längs ån upp och 1908 var relationen åker/äng 259 ha/79 ha.

Norr om byn öster om vägen till Borntorp finns flera relativt stora järnmalmgruvor men även i sydväst mot Stabby ägor i Söderby Karls socken finns ett flertal gruvor. Järnmalmen användes bl a vid Ortala bruk.

Bebyggelsen är delvis välbevarad och har en ålderdomlig prägel. Byn brändes inte av ryssarna 1719 men härjades istället av en vålded 1753. Den återuppbyggdes och kom endast till en liten del att påverkas vid laga skiftet, då endast tre gårdar flyttade ut. Eftersom marken var uppdelad på 17 ägare var andelen utflyttade gårdar liten. Byn är således fortfarande väl samlad. Även om en del byggnader har begränsat egenvärde utgör de värdefulla inslag i den totala miljön.

Motivering

Massums by har behållit en ålderdomlig prägel även om en stor del av bebyggelsen förändrats genom ombyggnader. Uthusens placering på tomtarna visar att gårdarna en gång varit kringbyggda. Många byggnader står på ursprunglig plats, några med ursprunglig inbördes placering. Deras traditionella utseende och den faluröda färgen bildar en karakteristisk miljö där var och en av de ingående delarna samverkar. Det karakteristiska höjdläget och den öppna odlade marken gör att byn har ett stort kulturhistoriskt värde.

Område: 03:6 Kaplansbacken, Norra och Södra Sund, Kista, Senneby
Socken: Vaddö
Karta: Ek karta 12 J Oc-Od
Slagord: Kommunikationsled, bebyggelse, fornlämningar, landskap

03:6 L

Historik

Under förhistorisk tid var leden på Vaddös västra sida farbar från norr till söder. När havet stod 15 meter högre begränsades ön i söder mot det nuvarande Björkö (se kartan del 1 sid 61). Strandförskjutningen har förändrat öns utseende. Den gamla farleden innanför Vaddö grundades upp, området vid den nuvarande Älmstabron och söder om Storfjärden utgjorde de grundaste partierna. Där grävdes rännor och muddrades för att hålla farleden öppen. Den nuvarande Vaddö kanal hade en föregångare, spåren efter denna finns kvar på ett ställe vid den lägsta tröskeln mellan Kistahavet och Storfjärden. Denna kanal härrör sannolikt från 1200–1300-talen.

Den nuvarande kanalen påbörjades 1819 och invigdes officiellt av Karl XIV Johan år 1840. 1855 inleddes regelbunden passagerar- och godstrafik med ångfartyg.

Söder om Älmsta på fastlandet vid Kaplansbacken ligger Roslagens sjöfartsminnesförenings byggnader. Ett gravfält (raä 2) bestående av 66 fornlämningar, mestadels runda stensättningar och högar samt en treudd och 3 rektangulära stensättningar, är beläget vid denna plats, vilket visar att bebyggelsen en gång lokaliserades dit, sannolikt beroende på gynnsamma odlingsförhållanden men även på grund av läget vid den farled som gick inomskärs. På platsen där gravfältet är beläget har det tidigare funnits en hårdvallsäng (löväng), vilket ångsfloran och hasselbestånden vittnar om.

Kaplanshemmanet flyttades i samband med storskiftet i Älmsta i början av 1780-talet till sin nuvarande plats. Museet är dock inrymt i en från Häverö flyttad skepparbostad, flygelbyggnaden ligger i ursprungligt läge.

03:6:1 B

På Vaddö kanals östra sida är *Norrunds* by belägen i höjdläge med gravfältet (raä 1) från y jåå på en moränrygg i anslutning till byn. Den odlade marken ligger i norr och väster om byn i sluttningen ned mot kanalen. På byns marker finns Storängen cirka 500 meter öster om vägen Hammarby Stårbsnäs brygga. Området utgörs av en hävdad löväng med hassel och rik lundflora samt betesmark med främst ekar. Storängen är 4,5 hektar stor och avsatt som naturreservat. Den östra gården i *Norrunds* by består av flera välbevarade byggnader. Magasinet uppges vara det f d sockenmagasinet som flyttades till gården 1884.

Södersunds by med gravfälten (raä 41 och 42) från y jåå ligger med husen i rad längs vägen. Åkermarken utgörs i stor utsträckning av sandig morän och ligger i sluttningen ned mot Storfjärden. Markutnyttjandet visar ålderdomliga drag eftersom den odlingsvärda marken varit begränsad och åkerarealen inte kunnat utökas.

Norr- och Södersunds byar bestod en gång av fyra respektive 3 hemman. De benämndes Sund.

Även i Södra Sund är några byggnader välbevarade. Bebyggelsen har för övrigt inslag av modernare hus. Byn är stor och Norra och Södra Sund räknas som en by. Åker och ängsmarken (106 resp 15 hektar vid 1900-talets början) kompletterades sannolikt av fiske.

3.6:2 A

Söder om Sund ligger *Kista* som bestått av ett hemman. Det omnämns 1493 som Kystadhe torp. Under 1600- och 1700-talen brukades två gårdar i byn. Byn brändes inte av ryssarna 1719. Sedan mitten av 1800-talet har Kista varit brukad som en gård. Gravfältet (raä 100) från y jåå ligger i skogsmark i sluttningen av en moränhöjd sydöst om byn och består av 55 fornlämningar, mestadels runda stensättningar men har även 10 högar och 1 kvadratisk stensättning. Gravfältet är betydligt större än det genomsnittliga i Vaddö socken (medeltal 25 gravar/gravfält) vilket betyder att bosättningen varit relativt långvarig på platsen.

Bebyggelsen som är ursprunglig består av en mängd välbevarade byggnader: En mangårdsbyggnad från 1837 med brutet tak samt en enkelstuga från 1700-talet, en stall och loglänga från 1700-talet samt en ladugård från 1860-talet. En brännvinsbod, en salt- och redskapsbod, en smedja, en bastu, en kalkugn samt en väderkvarn från 1828 bidrar även till gårdens miljömässiga värde.

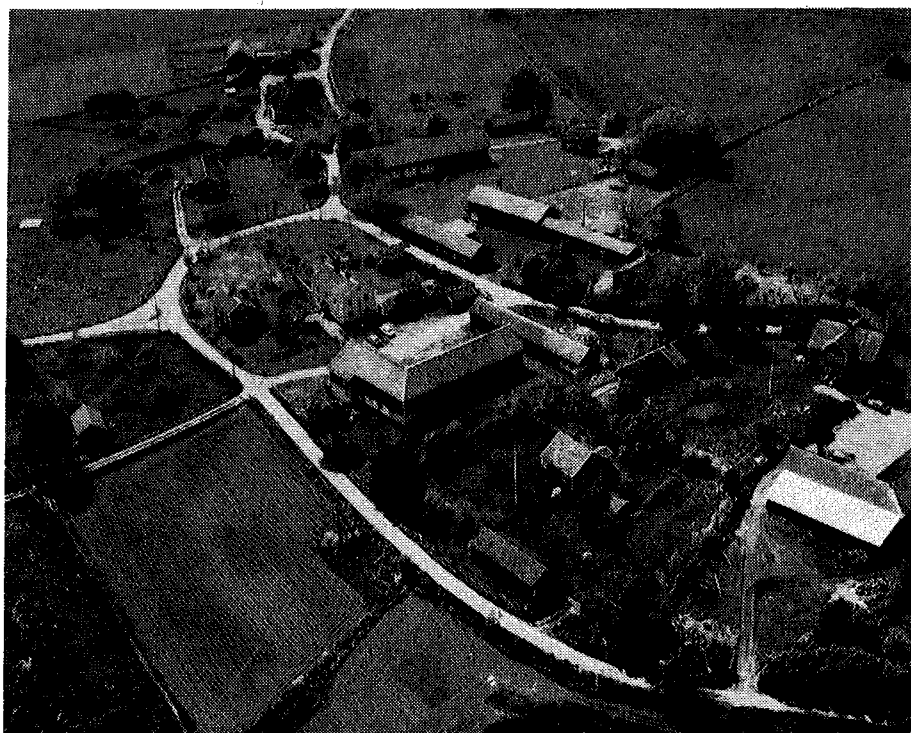
3.6:3 B

Senneby hör även till de stora byar som finns i detta område. Ursprungligen bestod Senneby av 7 gårdar. Genom byn löper byvägen med en mängd bostadshus och uthuslängor på ömse sidor. Gamla vårdträd kantar vägen och ger byn en ålderdomlig prägel. Gravfälten som kan knytas till Senneby ligger öster om byn vid Sand (raä 40) och Bystaden (raä 38), i det senare fallet kan bebyggelsen som namnet antyder ha legat där.

Gravfälten som sannolikt härrör från y jåå ligger på krönet av en grusås och består av 33 runda stensättningar (raä 38) samt 14 runda stensättningar och 5 högar och en oregelbunden stensättning.

Ytterligare två gravfält (raä 47 och 46) ligger längre österut på byns mark. Båda dessa gravfält är betydligt större än genomsnittet för Vaddö socken. Det

Del av Senneby, som en gång utgjorde en för detta område mycket stor by

ena (raå 47) från y jäå består av 105 fornlämningar, ligger i skogs- och hagmark på en flack moränmark och består av 74 runda stensättningar, 7 rektangulära, 22 högar och 2 resta stenar. Det andra gravfältet (raå 46) ligger i motsvarande terräng som det föregående. Detta gravfält består av 45 fornlämningar och kan sannolikt dateras till bronsåldern med kontinuitet fram till y jäå. Gravfältet består av ett äldre parti där moränryggen är högst. I denna del finns 12 runda stensättningar, 2 kvadratiska med stenfyllning. I det yngre partiet består fornlämningarna av 1 hög och runda stensättningar.

Grusåsen utgörs av svallgrus som gör att den påminner om en rullstensås.

I Senneby kan en gård speciellt nämnas, som består av huvudbyggnad med en uthuslänga, i vilken en bostad varit inredd. Längan har ett portluder samt en vinkelbyggd ladugård.

Längs vägen som för mot nordväst mot Kasberget utanför bykärnan ligger ett antal mindre hus, t ex ett båtmanstorp, Grönlund.

Runt byn utbreder sig åker- och betesmarken i ett flackt bälte, ytterst ligger skogsmarken som sträcker sig österut. I denna del finns även en del branta bergspartier. Från Kasberget (50 m ö h) nordväst om byn har man en vidsträckt utsikt. På detta berg stod förr en vårdkase (se del 1 sid 33).

Motivering

Denna kulturmiljö innehåller flera olika komponenter. Belägenheten i skärgården har haft betydelse för bebyggelsens lokalisering samt för odlingslandskapets utformning. Kanalen utgör en sentida fortsättning på en naturlig farled som utnyttjats för sjöfart och som genom sitt skyddade läge erbjudit säkrare framkomlighet än den som funnits på Vaddös östra sida. Srandförskjutningen påverkade emellertid farledens framkomlighet. Kanalen, som byggdes i början av 1800-talet, utgör ett pedagogiskt exempel på de stora initiativ som togs under denna tid i Sverige för att förbättra kommunikationerna (Göta kanal byggdes åren 1810–1832).

Gravfält och ortnamn tyder på att området framför allt koloniserades under yngre järnåldern, då de centrala öppna partierna mot Älmsta först togs i anspråk. Bebyggelsen ligger här som på de flesta håll i kommunen i höjdläge och är terränganpassad. Några av byarna är stora t ex Senneby och Älmsta, vilket tyder på att så väl åkerbruk som fiske bedrivits. Åkermarken har en oregelbunden utformning betingad av naturlandskapet. På vissa platser finns rester av ett lövängsbruk t ex söder om Kaplansbacken och vid Storängen. Bebyggelsen inom området har i vissa fall ett högt kulturhistoriskt värde t ex Kista samt den götiska gården i Senneby. Området innehåller således välavgränsade och lättolkade agrara miljöer, som visar hur bebyggelser och kulturlandskap i den inre skärgården utformats.

Socken nr 3 VÄDDÖ	Väddö kyrka Ortala bruk Ortala by Byholma Grisslehamn Trästa Norr-Söderfjäll, Norrbylle Massum Norrund, Södersund Kista Serneby * Inom Norrsund Storängen Naturminne
Nummer i kulturminnesvårds- programmet	3:1:1 3:1:2 3:1:3 3:2 3:3 3:4:1 3:4:2 3:5 3:6:1 3:6:2 3:6:3
Tidigare ej längre gällande skydd	
GÄLLANDE SKYDD	
Riksidrottsenl 2:6 NRL (K)	x
Kulturminneslagen, kapitel	4
Naturvårdslagen paragraf	
PBL (detaljplan)	del av del av
REKOMMENDERAT FÖRSLAG TILL SKYDD	
Inriktning Värdefull miljö enligt 3:12 PBL	x x x x x x x x x x x x
Markanvändning Pågående bör fortgå	x x x x x x x x x x
Hävd Hävd av äng och hage önskvärd	x x x x x x x x
Fornlämningar Vård initieras om betestrycket sviker	x
Bebyggelse Underhåll av befintlig bebyggelse önskvärd	x x x x x x x
Ny bebyggelse anpassas	x x x x x x x
Ny bebyggelse behandlas restriktivt	x x x x x x x
Behov av lovplikt i områdesbestämmelser	1,2 1,2 1 1 1,2 1
Byggnadsminnesförklaring bör övervägas	x